

Kongresser och utställningar

Hansan i verklighet och myt – en utställning i Hamburg och Rostock

Sommaren 1973 visades i Josef-Haubrich-Kunsthalle i Köln utställningen "Hanse in Europa. Brücke zwischen den Märkten 12. bis 17. Jahrhundert", en stor satsning, med föremål från många länder och en uppbyggnad med flera stora scenerier. Katalogen, på 432 sidor, är fortfarande en värdefull ingång i ämnet. Men Hansan är ett symbolbegrepp som i Tyskland ständigt är aktuellt på ett sätt som vi inte alltid har klart för oss. Så betyder t. ex. bokstavs-beteckningarna HB, HH etc. på bilarnas registreringskyltar Hansestadt Bremen och Hansestadt Hamburg. Det är därför naturligt att man under hösten 1989 visat ännu en stor utställning i ämnet, "Die Hanse – Lebenswirklichkeit und Mythos", på Museum für hamburgische Geschichte.

Det var en omfattande utställning, där man i föremålsurvalet påmindes om den politiska utvecklingen i DDR. Redan tidigare har man – trots kyligt klimat – haft enstaka östtyska föremål inlånade till utställningar i Västtyskland; här var nu en stor mängd föremål, inlånade från 19 olika institutioner, och utställningen har dessutom under våren visats i Rostock, ett museisamarbete som inte varit möjligt sedan 1945.

Utställningen var indelad i sex avsnitt, av vilka det sista, som tog fasta på underrubriken andra led, "Mythos", visades i en bank i centrala Hamburg – utställningens sponsor.

Genom att föremålsnumreringen inte var löpande får man inget begrepp om föremåls-mängden: adderar man grupp för grupp upp-tar katalogen 875 nummer, av vilka många står för flera objekt – numerärt således en oerhörd omfattning.

Hansan är ju ett vitt begrepp, som utställningsmässigt ger en möjlighet till en bred skildring av tiden från 1100-talet till 1600-talet. Tyngdpunkten måste i en utställning självklart ligga på det konkreta, på det som kan belysas med föremål. Så var också fallet i Hamburg; de historiska frågeställningarna –

Hanseproblematiken har ju avsatt en enorm litteratur – togs i stället upp i katalogen. Denna var i två väldiga volymer, en uppsatsdel och en katalogdel; jag återkommer till dem nedan.

Det första avsnittet, *Stadtwerdung und Stadtgründung*, behandlade de tidiga städerna från flera synpunkter: kejsarens roll, stadsprivilegier, myntprägling, råd och förvaltning samt Gotland och grundandet av städer söder om Östersjön (Gotland und die Städtegründungen im südlichen Ostseeraum). Detta belystes med dokument, modeller (staden Stades utveckling, det tidiga Hamburg), mynt och ett antal föremål. Mynten var föredömligt exponerade, genomgående tillsammans med foto av åtsida och frånsida i dubbel skala, något som visserligen tar utrymme men är mycket tydligt för åskådaren.

Här visades också ett gotländskt skulpturfragment från 1200-talet, ett huvud, med skägg och ursprungligen krönt. Det antas i katalogen vara tillverkat i Rhenlandet och importerat, och ett sammanhang med kulten av Heliga tre konungar diskuteras; det ligger nog ändå närmast till hands att det rör sig om ett fragment av en gotländsk Olofsbild.

Nästa avsnitt rörde *Kontor, faktorier och marknader* och tog upp exempel på städer inom Hansan: London, Brügge och Antwerpen, Bergen, Novgorod, Lödöse samt Skåne-marknaden. Särskilt Bergen blev väl belyst; man visade hur uråldriga föremålstyper (våg, skottkärra för stockfisk etc.) levat kvar in på 1800-talet. Intressanta var också Novgorodfynden, från bl. a. Gotenhof, gutarnas handelsgård, som blev utgrävd omkring 1970.

Avsnittet om *Köpmän och varor* utgjorde en kärnpunkt i utställningen, grupperad kring en stor, instruktiv och välgjord modell av den stora "industrialläggningsen" mitt i Alster i Hamburg, som den tedde sig 1535; man använde sig genom kvarnhjul av vattenkraft till sådeskvarnar, textiltjänst, metallhantverk av olika slag etc. Här visades också exempel på

framställningen av några av Hansans handelsvaror, såsom tyg, keramik och metallkärl.

Hansans många köpmän är givetvis svårare att göra påtagliga: framför allt finns porträtt, som t. ex. Holbeins bekanta porträtt av londonköpmannen Georg Giese, som avbildas sittande i sitt kontor, detta porträtt visades i Hamburg som foto. (I Kölnutställningen 1973 hade man däremot byggt upp en mycket anslående rekonstruktion av kontoret, med orientalsk matta, sigill, brev, bläckhorn etc.)

Verklig närhetskänsla upplever man alltid inför en grupp föremål från stadsmuseet i Köln: köpmannen Hermann von Gochs kvarlåtenskap, de föremål som den för högförräderi dömd och senare avrättade storköpmannen och sigillbevararen bar på sig när han greps den 7 maj 1398. Det rör sig om hans bälte och de föremål som hängde vid det: små eleganta skinnväskor med vidhängande småväskor för olika myntslag, knivslida, probersten för guld, hopfällbar sked – båda i fodral – nålhus i läder med probernålar, relikdosor och sigill.

Under rubriken *Transport och trafik* skildrades skeppstyper, sjörätt, navigation, hamnar, sjöröveri etc. Här visades t. ex. fynden från det vrak som 1974 påträffades vid Vigsö på norra Jylland, där man bl. a. fann två välbevarade praktfulla ryttarakvamaniler från 1300-talet. Sjöröveri illustrerades med ett mycket talande jordfynd från Hamburg: två kranier som varit uppspikade på pålar i enlighet med den lybska rättens stadganden beträffande sjöröveri.

Det sista, mycket omfattande avsnittet *Hansastaden* rörde sig kring såväl Hansans inre historia som "dagligt liv" i vid mening. I en underavdelning om "Rechtsprechung und städtische Gesellschaft" visades föremål som man svor eden vid, nämligen vad som på tyska kallas Schwurblock eller Eidkapelle, som helt enkelt är små stiliserade relikskrin. Under medeltiden använde man sig av relikskrin i detta sammanhang, också i Sverige. I Tyskland överlevde denna tradition reformationen på så sätt att man använde sig av dessa "Schwurblöcke" med relikskrinets form.

I detta avsnitt ingick också kyrka och religion, dräkt, husgeråd, möbler, skola, bok och

skrift, lek och spel etc. Så långt själva utställningen, som rent utställningstekniskt inte bjöd på några överraskningar.

Katalogen har jag snuddat vid: den är i två volymer på vardera över 600 sidor, tillsammans 1328 sidor, den ena en uppsatsvolym, den andra en katalogvolym. Formatet är 24×30 cm, dvs. något bredare än A4-format, vilket innebär att textmassan är oerhörd.

Ämnena i uppsatsvolymen är ungefär desamma som utställningens rubriker, men framställningen är fördjupad och breddad. 63 författare bidrar till att belysa utställningstemat ur varje tänkbar aspekt. Hansan hör ju till de ständigt aktuella ämnena för särskilt Tysklands och Skandinavians historiker, och många olika uppfattningar råder; även under medeltiden var begreppet Hanse något mångtydigt.

Uppsatsvolymen innehåller 130 mestadels korta uppsatser, samlade under 15 rubriker. Fyra av dessa rör Hansans historia fram till nedgången på 1600-talet. En stor del av innehållet berör Hansestäder: städer som grupp och var för sig, tillkomst, topografi, fabriktionspecialisering, social skiktning, rätt och förvaltning samt konst och dagligt liv. Ett annat block bildas av ett antal uppsatser som tar upp varuproduktion och teknik, handeln och dess förutsättningar (här bl. a. mått och vikt och myntväsen) samt sjöfart, hamnar och skeppstyper. De avslutande rubrikerna behandlar inre konflikter och yttre hot – här tar man bl. a. upp sjörövare och Vitaliebröder – samt hur Hansan på olika sätt levat kvar i medvetandet.

Katalogdelen presenterar de utställda föremålen med beskrivning, referenser och i de flesta fall med illustration, ofta i stort format. Många av föremålen avbildas i färg. I denna del har 111 författare medverkat.

De båda katalogvolymerna ger inte bara en utomordentligt fyllig redogörelse för Hansan som handelsorganisation, utan är också en rik och mångfacetterad skildring av nordeuropeisk kulturhistoria under hög- och senmedeltid. Den kan nästan inordnas i den mer eller mindre heltäckande "dagligt liv"-genren. Genom de talrika referenserna har man också möjlighet att gå vidare.

Bildmaterialet är mycket rikt, men såväl svartvita som färgbilder är av något växlande kvalitet. Genom att man höll det i sammanhanget oerhört låga priset 49: — DM blev katalogen slutsåld långt innan utställningen var

slut. Man får hoppas att bibliotek och institutioner i Sverige ändå hann skaffa den.

Göran Tegnér

Rapport från hällristningssymposium

Hällristningarna vid Onegasjön i Karelen är i Sverige kända bl. a. genom Gustav Hallströms arbeten. Han arbetade där före första världskriget och kopierade då över 400 ristningar. Den för svenska arkeologer mest kända översikten om dessa och andra karelska ristningar är sannolikt den ryske arkeologen V. Raudonikas publikation från mitten av 1930-talet.

Visserligen har arkeologer arbetat vid Onegasjön också efter andra världskriget, men därom vet man just inte mycket hos oss. Sedan 20 år tillbaka arbetar där bl. a. forskare från Estland. Arbetet initierades av estniska palaeoastronomer i syfte att undersöka om en forntida stenkalendar också existerat i Karelen. Hypotesen om forntida kalendrar diskuterades vid samma tid i olika vetenskapliga publikationer. Bl. a. har en del benföremål med streck och liknande ristningar, härrörande från mesolitikum, t. ex. i Danmark och Sverige anförts som bevis därom.

Vid genomgång av publikationer och äldre arkivmaterial visade det sig att en nyinventering och dokumentation av ristningar vid Onegasjön enligt moderna metoder var nödvändig innan man gav sig i kast med bearbetningen av motiven. Detta arbete startades 1982 av Sällskapet för Forntidens Konst (en vetenskaplig sammanslutning för studiet av hällristningar, kultstenar, förmodade palaeoastronomiska o. dyl. objekt) och har sedan dess pågått årligen. Nya ristningsområden har upptäckts och fram till sommaren 1989 hade antalet hällristningar mer än fördubblats genom nyupptäckter. Onegas östra strand är som pepprad med ristningar. Och ännu återstår mycket att inventera.

Upptäckten av nya ristningar gjorde det angeläget att presentera hittills uppnådda resul-

tat också för en vidare krets hällristningsforskare och intressenter från andra forskningsområden. Detta ägde rum på ett internationellt symposium 9–12 september 1989 i Kabli söder om Pärnu. Under soliga sensommar dagar möttes 25 speciellt inbjudna symposiedeltagare från Ryssland, Lettland, Litauen, Sverige, Norge och Finland och medlemmar i den estniska gruppen i ett semesterhem i tallskogen vid en milslång vit sandstrand. Sammanlagt var vi ca 45 personer.

För de skandinaviska gästerna hade presentationen av hällristningar vid Onegasjön stort intresse, inte minst för de två som hade de nordskandinaviska ristningar som sitt arbetsfält (Knut Helskog från Tromsö och Per Ramqvist från Umeå).

Det som gjorde symposiet synnerligen intressant för skandinaverna var symposiedeltagarnas sammansättning. I Skandinavien är det vanligtvis arkeologer/hällristningsforskare och religionshistoriker som deltar. I Kabli fanns på plats därutöver representanter för många fler ämnesområden, som t. ex. geologi, etnologi, folklore, filosofi, konsthistoria, astronomi/astrofysik osv. Förutom fotografer (där stereofotografering ingår som rutin i dokumentation både av ristningar och deras miljö) deltar också konstnärer i dokumentationen. Detta gav symposiet och föredragen en spännvidd som var både ovanligt och korsbefruktande. Här nedan berör jag bara ett fåtal föredrag.

Som alltid så fort man börjar analysera hällristningsmotiv, dyker automatiskt upp frågan om tolkning och ristningarnas ålder. Så också på Kabli-symposiet. Det är förståeligt och ofrånkomligt — tolkningen är ju ingången till hällristningarnas innersta kärna, deras symbo-